

pomeni, da ste gotovo preučevali vzorce, po katerih so zgodbe narejene. Ampak to je kasneje pridobljeno znanje. Kaj pa primarni nanosi, talent in vzgoja? Kaj nas oziroma kaj vas naredi?

Kombinacija vsega. Človek je tisto, kar se vanj nalaga in tisto, kar sam nalaga vase. Zagotovo smo vsi, ki se ukvarjamo s pisanjem, nekoč tudi radi brali. Doma je bila vzgoja zelo podvržena temu. Talent imaš, imam, ampak ga je treba obrusiti. Brusi pa se z ustvarjanjem, pravim ustvarjanjem, ki ni zgolj namensko, ciljno usmerjeno k objavi. In brusi se s pogovori in tudi s prijateljskimi tekmovanji z ljudmi, ki te obdajajo in so ‚cepljeni‘ v podobno smer. Vedno pa je osnova opazovanje sveta okoli sebe. In etnologija, moj študij, je točno to, opazovanje soljudi in njihovih načinov življenja ter opazovanje vzorcev. Ko vzorce opaziš, jih znaš popisati in razumeti, je pa nato samo še korak do tega, da jih rušiš ali postaviš na glavo. Vse to se je torej skombiniralo v mene in v moje pisanje. Preden pa se preveč analiziram, naj vseeno povem, da mi je to fino početi. Ko dobim idejo, bom že našel način, kako jo konkretizirati. Kreativni proces je tudi delo, tega nikakor ne zanikam, a če se nimam sam fino zraven, nima smisla. Ne verjamem, da je med sonominiranci in sploh vsemi, ki se srečujemo na Očesu besede, kdo, ki mu pisanje ni ‚fajn‘ v čisto samoaktualizacijskem smislu.

Ker ste napovedovalec, igralec, pevec, sem se vprašala, ali ste pomislili, da bi vaše pesmi zaživele še kako drugače kot na papirju.

Moje polje udejstvovanja je zelo široko. V zadnjih dveh letih sem posnel tudi kar nekaj zvočnih knjig, k igralsko-interpretacijskemu delu sodi tudi sinhronizacija animiranih filmov. Podajanje kakršnihkoli tekstov mi ni problem, je pa

tudi tako, da lažje predajam naprej svoja besedila kot besedila drugih, saj točno vem, kaj sem hotel s čim doseči in kje se skriva kaka ‚forica‘. Rad torej mešam žanre in rad na različne načine dosem naslovnik. Napisal sem recimo libreto za muzikal *Povodni mož*, v katerem je tudi rap, ki mi je bil do takrat čista neznanaka, a sem se vrgel v razne diskografije devetdesetih let, da sem usvojil metrične vzorce – pa sem ga naredil. In je dobro izpadel. Morda bom še kdaj napravil kaj takega. Res pa je, da sem se od takrat, ko me je življenje prisililo pogledati še kam drugam in ugotoviti, kje vse se še skrivajo talenti, navadil tudi prepuščati. Nenazadnje nisem napisal še nič oprijemljivega za odrasle. No, če odmislimo muzikal, ki je namenjen čim širši publiki. Morda pa je to naslednji korak. Ravno v tem prepuščanju v zadnjih letih vidim tisto, kar me je pripeljalo tudi do točke, ko je prišla nominacija za večernico, za kar sem hvaležen vsem, ki so za to odločitvijo. Ne vem zares, kaj sledi, vse, kar vem, je, da nekaj gotovo še sledi.

■ PETRA VIDALI

FOTO ANDREJ PETELINŠEK

FERI LAINŠČEK

ZA OTROKE NE MOREŠ PISATI, ČE SI OTROČJI

S Ferijem Lainščkom ob srečanju v Murski Soboti o kriptovalutah, umetni inteligenci, nominiranem delu in vlogi večernice. So se literarne nagrade, tudi večernica, „izrodile“?

Navdušeno rudarite kriptovalute in uporabljate umetno inteligenco (UI). Pri pisateljih vašega kova me to preseneča, čeprav ne znam natančno pojasniti, zakaj.

Drži. Veste, otroštvo, tja do osnovne šole, sem preživel praktično brez televizije. Samo ena je bila v vasi. Do tretjega razreda nismo imeli niti elektrike, pa tudi brez radia, časopisov in knjig smo bili. Ko sem začel hoditi v šolo, sem začel obsedeno brati, ker sem mislil, da je vsa skrivnost tega sveta skrita v knjigah. In takrat je zame tudi res bila. Knjige so bile edino okno v svet. Prvi roman sem napisal na roko, nato sem prešel na pisalne stroje, in ko so se pojavili prvi osebni računalniki, takrat še brez Windowsov, me je kolega naučil, kako jih uporabljati. Bil sem prvi pisatelj v okolici, ki je uporabljal računalnik, kar je sprva vzbujalo začudenje. Podobno je bilo, ko sem začel uporabljati mobilni telefon – pisatelji naj bi se ukvarjali z umetnostjo, ne pa igrali ‚biznismana‘. Ko je prišel internet, sem bil prvi na Facebooku, kar je pri kolegih sprožilo nekaj zgražanja. A sčasoma so vsi prešli na računalnike, telefone in socialna omrežja. Bil sem pred svojim časom, verjetno zaradi pomanjkanja teh stvari v otroštvu. Zdaj sem seznanjen z vsemi novostmi, ki jih omogoča UI, čeprav ljudje nanjo še vedno gledajo precej zadržano. Menda potrebujejo čas, da razumejo, da to ni nekaj, kar jih ogroža, ampak tisto, kar je v duhu časa in zanesljivo prihaja.

Tudi branje in pisateljevanje sta se z njenim prihodom zelo spremenila. Kako to občutite sami, kako danes recimo berete?

Kar se časopisov tiče, sem doživel pravo transformacijo. Bil sem kavarniški tip, ki je v duhu avstro-ogrske tradicije cele dopoldneve preživil v

kavarni s časopisi v roki. No, kavarne so izumrle in tudi klasični časopisi so tik pred tem. Tudi sam jih v klasični obliki več ne berem. Moj zet, ki je veliko mlajši, pa na sobotno družinsko kosilo še vedno pogosto prinese časopis, kar se mi zdi zelo arhaično – kot da bi prišel iz preteklosti (smeh).

Tudi upiranje UI je že prava folklor.

Vedno sem si prizadeval razumeti svet in svoje ‚okno‘ odpreti čim bolj na široko. Vsaka novost prinaša dobro in slabo. Otrokom po šolah razlagam, da svet niha med dobrim in zlim in da ljubezen pomaga ohranjati ravnotežje na strani dobrega. Novosti, kot sta jedrska energija in UI, se lahko uporabijo v korist ali proti človeštvu (slednjo Izrael trenutno recimo uporablja v boju z nedolžnimi v Gazi).

V zadnjem času smo poslušali tudi o aferah, ki pritičejo uporabi UI pri pisateljevanju. Dela, ustvarjena z UI, so bila nagrajevana in nastal je cel ‚halo‘. Ste do takega načina ustvarjanja zadržani?

Obstaja znameniti esej Umberta Eca o tem, kako na pisanje vpliva orodje, ki ga uporabljate. Eco razmišlja o pisatelju, ki piše z roko, pisalnim strojem in računalnikom. Jaz sem tej paleti kasneje dodal še splet in socialna omrežja, ki so po mojem prav tako spremenili pisateljski proces. Eco trdi, da se v skladu z orodjem spreminjata tako struktura pisanja kot način razmišljanja. Google je, na primer, omogočil dostop do informacij v danem trenutku (iskanje istih podatkov po knjižnicah bi trajalo tedne). Sam bi možnosti uporabe UI pri pisanju postavil ob bok drugim orodjem. Zadnje verzije programov, ki obdelujejo jezik, so izjemno zmogljive. Če mojo knjigo *Življenje nima naslova* recimo vstavite v tak program, jo lahko analizira v nekaj sekundah – literarni teoretik bi isto počel tedne. Obenem

je UI sposobna tudi ustvarjati besedila, vendar še ne dosega ravni človeškega pisanja. Če želiš z njeno pomočjo doseči kakovost, jo moraš znati natančno voditi. A tudi v tem primeru UI ostaja orodje, ki ga je treba znati uporabljati in pravilno usmerjati. V tem okviru z njo nimam nobenih težav – kot pisatelj sem orodja vedno uporabljal in zdaj se slednja pač samo izboljšujejo.

Kako zelo primerljivo je ustvarjanje UI s tistim, kar lahko ponudijo človeški avtorji?

Dobro poznam Jungovo teorijo o kolektivnem nezavednem in o arhetipih ter simbolih. S pomočjo te teorije si razlagam ‚duh globine‘ in pojasnujem, zakaj še zmeraj deluje (Jungov pojem se nanaša na globoko kolektivno nezavedno, ki vključuje zgodovinski spomin in arhetipe, ki potujejo skozi čas op. a.). Če bi Jung živel danes, bi ugotovil, da UI počne natanko to, kar je učil on. Zanimivo je, da če umetni inteligenci naročiš, naj napiše sodobno pravljico, to stori ob upoštevanju določenih arhetipov in zgodovinskega spomina na način, ki je popolnoma logičen in skladen z našim razumevanjem preteklosti. To me je šokiralo, saj se zdi, kakor da ima dostop do kolektivnega spomina in ga zna uporabiti pri ustvarjanju. Poveže se z ‚duhom globine‘, kar je fascinantno, ta teza je nora! To sem testiral z različnimi modeli UI in šokiralo me je, da je UI sposobna napisati boljše pravljico kot večina slovenskih mladinskih pisateljev. Mnogi od njih se namreč ne zavedajo pomena ‚duha globine‘ in ne ustvarjajo kakovostne literature. Namesto tega pišejo na ravni vzgojiteljic ali učiteljic, osredotočajoč se le na uporabnost in trenutne trende, kar pomeni, da upoštevajo le ‚duh časa‘ in zanemarjajo globlji, arhetipski pomen, ki je bistven za dobro literaturo. Ko greste v knjižnico na mladinski oddelek, je tam

skladovnica slabe literature, ki je vnuikom ne bi priporočil.

Sva zdaj daleč od knjige Življenje nima naslova, nominirane za večernico?

Ne, ta knjiga je močno povezana s tem, o čemer sva govorila. Med obiskovanjem šol in druženjem z mladimi vedno znova ugotavljam, da so mladi ponotranjili temeljne človeške vrednote. To me je večkrat šokiralo, še posebej med pogovori s srednješolci, ki točno vedo, kaj so resnica, pravica, svoboda – vrednote, ki so jih njihovi starši po mojem mnenju izgubili. Enkrat sem celo provokativno vprašal, kako so starši, ki so ‚zavozili državo‘, vzgojili tako normalne otroke. Zakaj to deluje? Pedagogi pravijo, da se otroci učijo skozi posnemanje vzorcev, kar je deloma res, vendar sam razmišljam tudi o ‚duhovnem genu‘, kar se mi je deloma potrdilo v Jungovi teoriji o ‚duhu globine‘. Sam temu pravim ‚pesniška resnica‘, ki govori o potovanju arhetipov in njihovem izražanju skozi kolektivno nezavedno, mite, legende, pravljice in literarno izročilo. Po tej poti ‚duh časa‘, ne glede na to, kako onesnažen je, še vedno dosega mlade preko kolektivnega nezavednega in arhetipskih vzorcev, vsaj dokler jih ne izoliramo povsem. Ta spoznanja so narekovala moj roman.

Dečkova mati je odsotna zaradi bolezni, šolo nenehno menjuje, tudi stara starša sta odsotna vsak po svoje: dedek pije, babica se prepušča ezoteriki.

Roman sem zasnoval z vprašanjem, kako se bo deček (protagonist Denza op. a.) znašel v življenju brez vseh ‚stalnici‘ in opornih točk, kot so mama, stari starši in šola. Odvzel sem mu vse, kar se mu lahko odvzame, vendar kljub temu deluje v skladu s temeljnimi človeškimi vrednotami. Z romanom sem želel preveriti, ali je protagonist

zmožen ohraniti ta načela v tako zahtevnih okoliščinah. Izkaže se, da je, in na koncu ga to na neki način tudi, reši iz nemogoče situacije. Če zdaj tu iščeva vzorec ali arhetip, lahko rečem, da je v tem dečku po svoje ponovljena moja življenjska zgodba. Rojen sem bil v svetu, kjer se je zdelo, da nimam nobenih možnosti. Zato vem, kaj te pripelje, čež. Knjiga ni napisana izključno s tem konceptom, ampak z odprtostjo do vsega tega; prepričan sem namreč, da se mora tudi mladinska književnost, kakor ustvarjanje za odrasle, tega zavdati. Za otroke ne moreš pisati, če si otročji ali če ti gre na otročje, temveč samo, če to počneš iskreno in zares.

Ali mlademu bralcu s tem postavljate visok, nedosegljiv vzor?

Ne, mislim, da otroci te zmožnosti resnično imajo. Vedno so obstajale izjeme, a moje izkušnje to prepričanje potrjujejo. Na eni izmed ljubljanskih gimnazij, ki ni med najuglednejšimi, me je profesorica opozorila, da so njihovi dijaki malo tako tako, a nisem razumel, kaj s tem misli. Na koncu sem na nastopu ostal več kot dve uri in šlo je za eno najlepših druženj, četudi se je obisk začel z opozorili, ki izkazujejo določene predsodke. Med gimnazijami v tem kontekstu po mojem ni razlik – mladi so povsod radovedni in odprti. Tudi periferija in obrobje države se v tem smislu ne razlikujeta. Pokvarjenost se v življenja ljudi priplazi kasneje, po srednji šoli ali pa morda že med študijem ter ob prvih službah, ko se začne boj za preživetje in vključevanje v družbo. Slovenska družba je zelo skorumpirana, čeprav se radi oziramo na jug, češ da je tam še slabše. Globoko potopljeni smo v korupcijo, kjer vse temelji na poznanstvih. Ali si preko zveze urediš zdravnika, službo za otroka ali pa ... nagrade. Ne vem, ali v Sloveniji sploh še obstaja kaj, kar bi lahko dosegel brez

poznanstev. To je svet, v katerega mladi vstopajo, in prav tu se začnejo lomiti vrednote.

So se literarne nagrade, morda tudi večernica, v tem smislu „izrodile“?

Vprašanje je, ali pri tem prihaja do nekakšnih amplitud ali pa se slabo izravna z dobrim, ko po nekaj nepošteno podeljenih nagradah eno spet podelijo pravično. Morda bi se celo strinjal z vašo tezo, da je to bolj potovanje v pokvarjena razmerja. Glavne slovenske literarne nagrade, ki jih poznam od spredaj in zadaj, so v težavah. Nekaj časa smo se pri podeljevanju sklicevali na strokovnost in s tem verjetno mislili tudi, da je strokovnost tista, ki bo prinesla poštenost. Potem smo ugotovili, da to ne deluje. Večernica je svojo pot začela z močno željo po poštenosti – zato je vanjo vključenih pet deležnikov. Vendar so se vmes pojavili lobistični vplivi, ali bolje rečeno kar korupcija, saj je lobiranje tisto, kar je legalno. V ozadju so začele delovati sile, ki so večernico nekajkrat pripeljale v težave. Upali smo, da se bo vrnila, in mislim, da se je tudi zares vedno znova trudila vrniti se k pravičnosti. Vem le, da mi, ki prirejamo srečanje Oko besede, nikoli nismo pritiskali ali lobirali in da smo bili vedno presenečeni, ko smo na to naleteli. Problem je verjetno v naši majhnosti, čeprav to ne more biti opravičilo za nič. Tudi če si majhen, si lahko po duhu velik.

K produkciji strokovnjakov pa majhnost menda vseeno nekaj prispeva.

Ja, verjetno res, dogaja se tudi, da so uredniki knjige udeleženi pri podelitvi določene nagrade. Mi smo vedno čutili in opažali predvsem pritiske založb in urednikov, ki so včasih tako spretni, da smo poskuse vplivanja opazili šele takrat, ko je bilo že vsega konec. Vedno sem rekel, da lahko nagrade, šinfá tisti, ki jih dobiva, in če to drži, jaz imam to

pravico (smeh). Avtorju seveda zmeraj privoščiš, dejstvo pa je, da so v danem trenutku podvržene zlorabam, ker imajo (s svojo vlogo pri pridobivanju štipendij, razpisov ipd. op. a.) tudi eksistencialno vrednost. Vsak si jih želi, seveda, tudi sam si jih, a če bi vedel, da je do katere od njih prišlo na nepošten način, je ne bi imel rad. Kakšna je to nagrada, če je ‚zrihtana‘? Podelitev v takem primeru nekaj pove o ‚veščini dobrega rihtanja‘, ne pa o dobri literaturi. Kakor da greš na maraton, tečeš po bližnjici in zmagaš. Kaj boš potem s tisto medaljo?

Kaj v tem kontekstu torej še danes pomeni večernica?

Ko sem prejel prvega kresnika, bil sem res zelo mlad, je bil med petimi nominiranci tudi pokojni Marjan Tomšič, pisatelj, s katerim sem prijateljeval. Rekel mi je, ‚Feri, zdaj si pa v velikih težavah, slabše se ti ni moglo zgoditi‘. Z modrimi besedami me je že tedaj opomnil, da nagrade niso samo dobro, temveč da pogosto prinesejo tudi slabo, denimo zavist. Vseeno pa imajo svojo vlogo in vrednost. Večernica bo kmalu stara 30 let in po takem obdobju se človek že lahko ozre in oceni, kako pomembna je za mladinsko književnost. Ko smo z večernico začeli, je bila mladinska književnost na Društvu slovenskih pisateljev pogosto zapostavljena in preko nagrade smo uspeli doseči priznanje mladinske književnosti kot enakovredne. V društvu je nastala celo sekcija za mladinsko književnost, kar je bil pomemben rezultat našega gibanja. Nagrada je v nadaljevanju dobila celo naslednice in v tem smislu ima prav Vlado Žabot, ki, kar se kresnika tiče, pravi, da ni najboljši, a je dobro, da obstaja. Tudi večernica je prinesla veliko dobrega in mladinsko književnost uveljavila v našem prostoru.

■ KLARA ŠIROVNIK

ILUSTRACIJA TOMAŽ LAVRIČ

LOVRO MATIČ IN TOMAŽ LAVRIČ

JE NEKAJ NA DREKIH IN PRDCIH, KAR JE STRAŠNO HECNO

Mali Črv Oto in druga golazen je zbirka pesmi o žužkih, ki znajo biti gnusni, nabriti, prefrigani ... in še kako ljubko zabavni

Avtorski dvojec Lovro Matič in Tomaž Lavrič ostaja skrivnosten. V javnosti se ne kaže, ne daje intervjujev v živo in se za razne medije tudi ne fotografira. Lovro in Tomaž se s podobo predstavljata kot žuželki. Črv Lovro je bojda tisti, ki pesni (in zato uvodoma tudi odgovarja na novinarska vprašanja), rogač Tomaž pa ilustrira. Kdo sta ta falota in kako ustvarjata?

Intervjuji z dopisovanjem so se mi vedno zdeli nekoliko bljak, a naj priznam, da mi je v tem kontekstu stvar kar zanimiva. S črvom in rogačem si človek pač ne ‚tipka‘ vsak dan. Povejte, prosim, od kje vse so leteli impulzi za zbirko, ki je pred nami. Jaz sem si skozi branje ves čas zamišljala, da v prostih urah morda strastno vrtnarite. Ker kako bi sicer tako dobro poznali vse te mini živali in njihova življenja ...

Sploh ne, samo od blizu rad gledam. In življenje gomazi povsod okrog nas, če se le za hip zaustavimo in smo pozorni. No, rad tudi brskam po nara-